

Szabó Jolán

A FERTÁLYMESTERSÉG GYÖNGYÖSÖN (1761–1874)

A városi önkormányzatok szervezetében, a városok jogállásától vagy azok földrajzi elhelyezkedésétől függetlenül, nagyon sok helyen található olyan tisztviselők, akik működése nem feladatok ellátásához kötődően, hanem területi alapon szerveződött, vagy szervezett, egy-egy városrész vagy utcák szerinti kisebb egységekhez kapcsolódott. Az utcák, tizedek rendszerében működő városokban ők voltak a tizedesek vagy utcakapitányok, a városnegyedeket, fertályokat létrehozott településeken pedig a fertálymester elnevezéssel illették őket. A magyarországi városokban megjelenésükre már a 15. század közepétől fellelhető adatok (Debrecen, Pozsony), majd a 16. század elejétől kezdődően egyre több helyen említik a források (Sopron, Besztercebánya, Kassa, Kismarton, Győr, Kolozsvár stb.). Voltak városok, például Miskolc, Esztergom, ahol csak a 18. században került sor városnegyedek kialakítására s ezzel egyidejűleg a fertálymesteri tisztség megszervezésére is. Ez utóbbi városok közé tartozott Gyöngyös is.¹

A mezőváros igazgatási szervezetében a fertálymesterséget 1761-ben hozták létre, megszüntetésére pedig 1874-ben került sor. A tisztség létrehozásakor még késő-feudális viszonyok uralkodtak, megszüntetésekor már a polgári közigazgatás kiépítése folyt. A több mint egy évszázad alatt a különböző történelmi korszakokban végbement gazdasági, társadalmi és politikai változások a közigazgatási rendszert, ezen belül a városigazgatást sem hagyták érintetlenül és változatlanul. Gyöngyös önkormányzata is módosult, átalakult ezen időszak alatt, s ennek függvényében változott a fertálymesteri tisztség helye és szerepe.²

A több földesúr fennhatósága alá tartozó oppidum városnegyedekre osztása a földesurak együttes akaratából történt. Az úriszék 1761. március 21-én tartott ülésén határoztak úgy, hogy *„az egész város ezután fog négy fertályra vettet-*

---

¹ A fertálymesterség monografikus feldolgozását legújabbán Petercsák Tivadar végezte el. Munkájában a téma részletes szakirodalmát is megadja. PETERCSÁK Tivadar 2014., CSIZMADIA Andor 1983., KAPUSI Krisztián 2005., BREZNAY Imre 1939.

² Ez a tanulmány az 1991-ben megjelent *Fertályok és fertálymesterek Gyöngyösön* című munkámon alapul, azonban azt a vizsgált időszak tekintetében kitégítja a tisztség megszüntetéséig, s beépíti az azóta eltelt időszak kutatási eredményeit is. SZABÓ Jolán 1991.

ni...” A „méltóságos földesuraságnak ezen pro futuro tetti” determinációja szerint ezt követően az állami és házi adók kivetését, beszedését és adminisztrációját városnegyedenként kell intézni, s előírták annak részletes rendjét is. A négy fertály így egy-egy adókerületnek felelt meg, a kivetett adó mennyiségét az ott lakók tehetősége alapján, fertályonként arányosan szabták meg, s adminisztrációját is részletesen meghatározták. Az adózással kapcsolatos teendők közül az adóösszeírás és -kivetés továbbra is a városi tanács hatáskörében maradt, a lakosoktól való beszedés fertályonként két-két *exactor* (adószedő) feladata lett, akiket a legvagyonosabb gazdákból választottak meg. Az adószedőktől a pénzek begyűjtését, további, adónemenkénti nyilvántartását, kezelését és elszámolását a fertálybeli *perceptor* végezte. A pénzkezeléssel foglalkozókra vonatkozóan megfogalmazták a személyes vagyonukkal való felelősséget is.³

Gyöngyös fertályokra való felosztása az adózással kapcsolatos kötelezettségének teljesítése és a város adóból származó jövedelmének biztosítása érdekében történt. Ugyanez az érdek már 1761 előtt is megvolt, az adók kivetését és beszedését, hogy egyetlen lakos se maradjon ki a teherviselésből, és az arányosan kerüljön felosztásra, területi alapon szervezték meg. Az 1659. május 16-án kiadott városi rendtartás szerint az adózók összeírását utcák szerint végezték, 1705. május 12-én a város tanácsülésén pedig 10 series (adókerület) létrehozásáról hoztak határozatot.⁴ 1716-ban az adókerületek száma felére csökkent, és ezt követően a városi jegyzőkönyvek bejegyzései szerint 5 series volt Gyöngyösön, melyeket az 1761-ben hozott, fertályokat létrehozó úriszéki határozattal szüntettek meg.⁵ A fertályok létrehozását elrendelő úriszéki végzés nem rögzítette az egyes negyedek határait, azok a település szerkezetéből szinte természetes módon adódtak. A várost átszelő, egymást szinte merőlegesen keresztező főbb útvonalak, az észak–déli irányba Solymos és Buda felé vezető út, a kelet–nyugati irányba az Eger, illetve Pásztó felé vezető utak osztották a települést már a 14. századtól négy részre.⁶ 1730-ban Bél Mátyás Heves Gyöngyös leírásakor is ezt a négy negyedre tagolódó városszerkezetet tartotta jellegzetesnek. „A mezőváros egész területe négy nagyobb negyedre oszlik: az első a piactól, ami középben van, Solymos felé, északnyugatra halad, és Solymos (utcának, negyednek) nevezik, a második ugyancsak a piactól délre, és Csapó (utcának, negyednek) nevezik, a harmadik a Bene (utca, negyed) a piactól keletre, és végül a negyedik ezzel szemben nyugatra a Tót negyed. Ezekben a városrészekben ugyanis keresztbe hasonlóan utcák haladnak keresztül, és itt is, ott is kis utcák vannak szétszóródva

³ MNL HML V-101/a 5. rsz. 637–640. (1761. április 24.), KOVÁCS Béla 1984. 134–136.

⁴ MNL HML V-101/a 1. rsz. 8–9. (1659. május 16.) 2. rsz. 455. (1705. május 12.), KOVÁCS Béla 1984. 8., 34–35.

⁵ MNL HML V-101/a 2. rsz. 621. (1716. június 21.), 5. rsz. 25. (1748. november 29.)

⁶ A város középkori településtörténetét részletesen feldolgozta Draskóczy István, a településszerkezet változásairól Molnár József, illetve belterületének alakulásáról B. Huszár Éva írtak átfogóan. DRASKÓCZY István 1984., MOLNÁR József 1997., B. HUSZÁR Éva 1997.

[csatlakoznak itt is, ott is a nagyobbakhoz].”⁷ A város négy, Bél Mátyásnál is említett főutcája képezte a városnegyedek, 1761-től fertályok határait, melyeket sorszámokkal neveztek meg. Az első fertály a Csapó (jelenleg Rózsa utca és Jókai Mór utca) és Tót utca (jelenleg Vachott Sándor utca) által határolt délnyugati városrész volt. A második fertály a délkeleti városnegyed lett, határát a Csapó és Bene utca (jelenleg Szent Bertalan és Kossuth Lajos utca) képezte. A harmadik fertályt, északkeleti városrészt a Bene és Solymos (jelenleg Petőfi Sándor út) utcák fogták közre. A negyedik fertály pedig az északnyugati városnegyed volt, Tót utca és Solymos utca határokkal.⁸

A városnegyedek szervezetében a városban élők számának a 18. század közepétől jelentőssé váló növekedése hozott változásokat. Az 1746-ban 5046 lakost számláló Gyöngyös népessége 1785-re csaknem megduplázódott, a lakosságszám 9832 főre gyarapodott, az 1828. évi országos összeírásban pedig már 14 426 főt írtak össze, ami újabb csaknem 5000 fős emelkedést jelentett. A városbeli házak száma is nagymértékben szaporodott, az 1785-ben számlált 571-ről 1821-ben 1811-re, 1851-ben pedig 2523-ra növekedett.⁹ Ez a számban és arányaiban is jelentős népességgyarapodás kihatott a város területi szervezetére. Az első változtatást a városnegyedeknél 1821-ben tették, amikor megnagyobbították a város harmadik negyedét. Ennek közvetlen oka Eszterházy Miklós, a város egyik földesura telepítési akciója volt, aki 1820-ban allodiális szántóföldjéből 20 holdat saját taksásainak házhelynek osztott ki. 1821. február 10-én a tanácsülésen elhatározták: „*A nemes városnak 3. fertálya kívül a Solymos utcai régi temető mellett, minek utána a főméltóságú Eszterházy hercegségnek allodiális szántóföldje inpopuláltatván máris majdnem 130 házakkal kijebb terjedett volna, nehogy a közterheknek felosztásában valamely fogyatkozása történjen, elkerülhetetlenül szükségesnek állította lenni tanácsunk, hogy ezen új része a városnak összefoglalván a temetőn túl lévő egész gerezd házakkal különös fertály.*”¹⁰

Egy évvel később, 1822-ben a jegyzőkönyvi bejegyzések szerint a fertályok belső felosztására került sor, mindegyikben két járást alakítottak ki.¹¹ 1824-ben a harmadik negyedben, következő évben pedig a második negyedben hoztak létre még egy járást, így azok három-három járásra tagolódtak.¹² A szabadságharc utáni korszakokban a városnegyedek száma nem változott. Gyöngyös területi

---

⁷ BÉL Mátyás 2001. 209.

⁸ A városnegyedek számozását egy későbbi, 1927-ben készült térképen tüntették fel. Annak megállapításában, hogy ez megfelel a 18–19. századi állapotnak is, a korabeli, fertályok szerinti, az utcák neveit is feltüntető összeírások segítettek. A várostérképet közli B. GÁL Edit 2001. 271.

⁹ B. HUSZÁR Éva 1997. 71.

¹⁰ MNL HML V-101/a 10. rsz. 362–363. (1821. február 10.)

¹¹ MNL HML V-101/a 10. rsz. 479. (1822. szeptember 4.)

¹² MNL HML V-101/a 10. rsz. 596. (1824. március 15.), 11. rsz. 116. (1826. február 10.)

felosztása 1874 után, a hozzá kapcsolódó tisztség megszüntetését követően is megmaradt, egy 1927. évi térképen 5 városnegyedre jelölnek, végleges eltörlésére 1950-ben, a tanácsrendszer bevezetésekor került sor.

A városigazgatás rendszerében a fertályok létrehozásukkor adókerületekként funkcionáltak. E mellé a későbbiekben fokozatosan társultak olyan feladatok és munkálatok, melyeket területi alapon megszervezve könnyebb volt ellátni, vagy igazságosabban lehetett elosztani a lakosok között.

Kezdetben a város gazdálkodásában, a város közös földterületének megművelésében használták ki a negyedes beosztás kínálta lehetőséget és előnyöket, a szükséges munkálatok elvégzésére fertályonként rendeltek ki lakosokat. Így 1765-ben a város birtokában lévő rét kaszálásáról a következőképpen határozott a város tanácsa: „...minden fertályból az Encsi rétnak kaszáltatására 25 kaszás rendeltetett...”¹³ A városi földeken elrendelt munkák meglehetősen nagy terhet róttak a lakosokra, s 1772-ben az első és második fertály „...az aratást és kaszálást nem kívánván megtenni...”, megtagadta a munkavégzést. A város bírójának tanácsa a földesurak segítségét kérte a renitensek megszabályozásában, akik nemcsak hogy kötelezték az engedetlen lakókat a munkálatok elvégzésére, hanem komoly pénzbüntetéssel is sújtották az ellenszegülőket.¹⁴ A város birtokának lakosokkal történő megművelése, a mezőgazdasági munkákra való kirendelés minden évben konfliktusos helyzetet teremtett a városvezetők és a lakosság között, így végül 1777-ben a tanács engedélyezte a munka pénzzel történő megváltását.¹⁵ A közös területek művelését később feles műveléssel oldották meg, a 19. század elejétől pedig a gazdatiszt („fő oekonomus”) irányításával fizetett napszamosok és konvenciók cselédek végezték.¹⁶

A katonaság ellátásával összefüggő teendők fertályonkénti elvégzéséről is többször határozott a város tanácsa. 1772-ben a katonaság részére szükséges fa kivágására rendelték a városnegyedeket: „Mivel a katonaságnak igen sok fa szükséges, azért a Benei Mátrán minden fertály száz-száz ölet omlásból vágjon, determináltatott.”¹⁷ 1777-ben pedig a beszállásolt katonáknak az ágynemű megvarratásának költségeit osztották el arányosan a fertályok között: „Amely vásznat mostan Szent Orbányi vásárunkban városunk a katonaság számára már beszerezett, aztat ágybéli lepedőknek, szalmazsákoknak és vánkusoknak ahhoz értő mestereimmel szabattasson fel, úgy bíró uram a proportione a négy fertályokra

---

¹³ MNL HML V-101/a 6. rsz. 25. (1765. június 16.). 1770-ben is a fertályok szerint kirendelt lakosokkal végeztették az encsi rét kaszálását. MNL HML V-101/a 6. rsz. 245. (1770. június 16.)

¹⁴ MNL HML V-101/a 6. rsz. 313. (1772. június 29.), 316. (1772. augusztus 17.)

¹⁵ MNL HML V-101/a 6. rsz. 453–454. (1777. június 14.)

¹⁶ SZABÓ Jolán 2001. 57.

¹⁷ MNL HML V-101/a 6. rsz. 317. (1772. szeptember 21.)

*repartiálván varrattassa meg.*¹⁸ 1849-ben a tanács kisgyűlésén a császári hadsereg részére megkövetelt pénz beszédését rendelték el fertályonként.¹⁹

A tűzvédelem területén a város önkormányzata intézkedéseivel a bekövetkezhető katasztrófák, tűzvészek, árvíz megelőzésre törekedett. A szűk területen, zsúfoltan beépült Gyöngyösön a legtöbbször tüzet okozó kémények és kürtők rendszeres megvizsgálását többször is előírták. Ezt a kirendelt tanácsbeliek vagy az ezzel megbízott felügyelők utcák szerint végezték, 1807-ben pedig fertályonként az adott városnegyed fertálmesterét is bevonva az ellenőrzésbe.²⁰ A gyakori tüzesetek miatt a felügyeletet a 19. század második felében is meghatározták. 1861-ben a „*tűzvész kiűtésére könnyen alkalmat nyújtó veszedelmes kémények és kürtők*” ellenőrzésére minden fertályba 3-3 tagú bizottságot küldtek ki, s utasításuk szerint a veszélyes kéményekről és a tulajdonosaik vagyoni helyzetéről, valamint az általuk tapasztaltakról „*kimerítő*” jelentést kellett készíteniük. Ugyanezeknek a kiküldötteknek a feladatává tették azt is, hogy egyidejűleg írják össze „*a jelentés nélkül beszivárgott egyéneket*”, vagyis azokat, akik a bejelentést elmulasztva a tanács engedélye nélkül költöztek a városba.²¹ Így az idegenrendészetben is szerepet kaptak a város fertályai.

A közrend és közbiztonság megteremtését az arra vonatkozóan meghozott tanácsai determinációk és a vigyázással megbízott tisztviselők mellett városnegyedenként szervezett felügyelettel is elősegítették. 1823-ban meghatározták: „*A közbátorságra nézve, minek utána a város majd ezer házakkal szaporodott, meghatározatott, hogy ennek utána 4 éjjeli vigyázók fogadtassanak, kik között a fertályok felolvastatván az első és második fertályokban kettő, a harmadik és negyedikben szinte kettő éjszakának idején rendre kiáltsanak.*”²²

Voltak olyan egyszerű munkálatok vagy feladatok, melyeket legcélszerűbben és legnagyobb pontossággal vagy leghatékonyabban városnegyedenként lehetett elvégezni vagy megoldani. Ilyenek voltak a különböző összeírások, így például az 1828. évi regnicoláris conscriptio elkészítése vagy 1848-ban a nemzetőrök összeírása.²³ 1829-ben a kitört marhavész terjedését megakadályozó felügyelet fertályonkénti megszervezése tűnt a legcélravezetőbbnek.²⁴

¹⁸ MNL HML V-101/a 6. rsz. 451. (1777. június 2.)

¹⁹ MNL HML V-141/a 1. rsz. 301–303. (1849. február 10.)

²⁰ SZABÓ Jolán 2001. 43–46., MNL HML V-101/b 93. rsz. Fasc. CIV. 57. (1807. június 23.): „...mind négy fertályában a nemes városnak minden elhalasztás nélkül szükséges tűzi commissariusokat kinevezni, kiknek fő kötelességek legyen [...] a kéményeket minden hónapban a fertálmesterekkel és négy gazdákkal megvizsgálni...”

²¹ MNL HML V-141/a 8. rsz. 94., 98. (1861. május 4.)

²² MNL HML V-101/a 10. rsz. 565. (1823. november 22.)

²³ Az 1828-as országos összeírás elvégzésére 4 tanácsost és fertályonként 2-2 lakost jelöltek ki. MNL HML V-101/a 11. rsz. 360. (1828. május 4.), MNL HML V-101/b 43. rsz. Fasc. LI. 18. (1848.), 47. rsz. Fasc. LIII. 97. (1848.)

²⁴ MNL HML V-101/a 11. rsz. 493–494. (1829. december 21.)

Az abszolutizmus időszakában a fertályok igazgatásban játszott szerepe viszszaeszozott, s ez így maradt a következő korszakokban is. Jellemzően a teljes lakosságot érintő összeírások és választások lebonyolításában éltek a területi beosztás kínálta lehetőséggel. Így például 1860-ban a gyöngyösi népgyűlés ki- rendeltjei a városi tisztikar megválasztására jogosultak összeírását végezték fer- tályonként, 1872-ben pedig az országgyűlési követek választásakor a központi választmány tagjait választották meg városnegyedek szerint.²⁵

A fertályok mint kisebb területi egységek, ahogy eddig láthattuk, a városi ön- kormányzat hatáskörébe tartozó feladatok megvalósításában, a tanácsi rende- tek végrehajtásában játszottak szerepet. Ez nem csupán Gyöngyösön volt így, más, szintén városnegyedekre vagy utcacsoportokra osztott városok esetében – Eger, Debrecen Kolozsvár, Székesfehérvár – is hasonló feladatellátás és munka- szervezés figyelhető meg. Speciális, gyöngyösi sajátosság a 18. század utolsó évtizedében alakult ki, pontosabban került bevezetésre, amivel a városnegyedek az eddigi funkciók mellett választókerületekké és a magisztrátus ellenőrzőivé is váltak. Ennek létrejötté az oppidum és földesurai, valamint a magisztrátus és a város lakossága közötti viszony változásához és eltérő, olykor ellentétes érdek- rendszer alakulásához kapcsolható. Gyöngyös, mint minden más mezőváros, rendelkezett olyan jogokkal és kiváltságokkal, melyek a város számára korláto- zott keretek között önállóságot biztosítottak. A privilégiumok birtoklása csak a lehetőséget teremtette meg, az azokban foglaltak érvényre juttatása vagy gyakor- lása már korántsem volt problémamentes. A 18. század elejétől a több földesúr fennhatósága alatt álló mezőváros és földesurai között egyre több területen je- lentkeztek és nyilvánultak meg az érdekellentétek, az eltérő szándékok érvényre juttatása vált jellemzővé. A földesurak saját hatáskörük és befolyásuk kiterjesz- tésére, jövedelmeik megnövelésére törekedtek, ennek megfelelően korlátozaso- kat vezettek be, vagy jogosultságok elvonását határozták meg, míg a város a meglévő és általa gyakorolt jogait próbálta érvényre juttatni, illetve megőrizni. A földesúri beavatkozás 1790-es években már jellemzően a közvetlen eszközök és módszerek alkalmazásával történt, így például személyesen vagy képviselő útján részt vettek a tisztújító üléseken, vagy olyan úriszéki határozatokat hoztak, me- lyek egyértelműen számukra kedveztek. Az ellentét a város, valamint önkor- mányzata és földesurai között mindinkább nyilvánvalóvá vált, s egyre több konf- liktust okozott.²⁶

Mindezzel paralel egy másik változás is végbement Gyöngyösön, mely a ma- gisztrátus és a lakosság viszonyrendszerét érintette. A mezőváros vezetése a 18. század második felében, mint ahogy más helyeken is, állandósult, egy szűk és meglehetősen zárt kör kiváltságává vált. Az egyes tisztségek viselése egyre

---

²⁵ MNL HML V-101/b 24. rsz. Fasc. XXXI. 93. (1860. december 18.), MNL HML V-171 1. rsz. 12–13. (1872. április 8.)

²⁶ SZABÓ Jolán 2001. 7–10.

hosszabbá vált, nem ritkán a hivatalos viselő élete végéig tartott. Kívülről bekerülni a várost vezető testületbe majdnem lehetetlen volt, új tisztségviselőnek előszeretettel azokat választották meg, akiknek családtagjai is a városigazgatásban tevékenykedtek. Mindezekhez egyidejűleg járult még az is, hogy a városigazgatás legrégebb és elméletileg a legnagyobb hatáskörrel rendelkező testületi szerve, a közgyűlés ekkorra elveszítette jogköreit, s összehívására sem került sor. A polgárjoggal rendelkező lakosok joggal érezhették magukat kismiszve, hisz az őket érintő ügyekbe már alig rendelkeztek beleszólással. Így a városi polgárság és a magisztrátus közötti viszony is konfliktusokkal terheltté vált.²⁷

A 18. század végére Gyöngyösön a földesurak, magisztrátus, polgárság hármának az eltérő érdekek miatt egy rendkívül szövevényes, állandóan változó viszonyrendszere jött létre, ahol az egymással éppen valamilyen ügyben szembenálló felek mindig saját érdeküknek megfelelően próbálták szövetségesként vagy támogatóként megnyerni a harmadikat, illetve az ellentéteket kihasználva egyéni akaratukat érvényre juttathatták. A választási rend átalakítása is az érdekellentétek megnyilvánulása közepette történt, amit végül a földesurak saját befolyásuk megnövelésére használtak fel. A lakosság általános elégedetlensége a város vezetésével szemben 1791-ben már olyan nagy volt, hogy írásban emeltek kifogást a korábbi években bírói tisztet betöltő személy ismételt jelölése ellen. A tisztújító széken jelen lévő földesurak ugyan megvizsgálták a beadványt, azonban abban semmi olyat nem találtak, ami a jelölt ismételt megválaszthatósága ellen szólna, s többségi szavazattal az addigi bírót megerősítették hivatalában. Hogy a lakosság számára mégis valamilyen engedmény tegyenek, érdekeiknek védelmezőjeként fellépve lehetővé tették, hogy a számadások felülvizsgálatakor a lakosok, fertályonként két-két fővel képviseltetve magukat jelen legyenek.²⁸ Ezt a 8 főből álló ellenőrző testületet később „választott férfiak” elnevezéssel illették.

A város lakói között az elégedetlenség továbbra is megmaradt. 1794-ben a tisztújítást követően panaszlevelekkel fordultak a legtekintélyesebb földesuraikhoz, Orczy Józsefhez, Haller Antóniához és Forgách Miklóshoz, s vizsgálatot kezdeményeztek a szerintük visszaéléseket elkövető bíró ellen.²⁹

A földesurak számára mindez alkalmat teremtett, hogy meghatározzák a városigazgatás új rendjét, s a tisztújítás eddig érvényben volt szabályait is átírják. 1795. április 24-én, a tisztújítás alkalmával „...szükségesnek látja a méltóságos

---

²⁷ SZABÓ Jolán 2001. 90–92., 95.

²⁸ „...Közakaratul a méltóságos tekintetes földesuraság által megengedetett, hogy ezen városunk minden néven nevezendő számadásainak censurája alkalmatosságával minden fertályból egy-egy pár előkelő gazda ember behívattatván, előttük censuráltassanak számadásain. Kik is ilyképpen megértvén miben legyen minden proventusoknak és erogatumoknak intrinsecuma, capaticálják a többi lakosainkat is...” MNL HML V-101/a 7. rsz. 391–393. (1791. április 27.), SZABÓ Jolán 2001. 13.

²⁹ MNL HML V-101/b 103. rsz. Fasc. CXV. 2. (1794), SZABÓ Jolán 2001. 13.

földesuraság az egész kormányozásnak dolgában új, és szorosabb rendet szabni...”, melyet a tanácsülési jegyzőkönyvbe is bejegyeztek.³⁰ A részletes, több önkormányzati hatáskört és tisztségviselő feladatát érintő rendelkezésből témánkat illetően kettőt kell kiemelni: az egyik az új választási rendet, a másik a „választott férfiak” testületét szabályozta.

Az előírás szerint minden hivataláról leköszönő tisztviselő köteles számadását a választás napja, azaz Szent György-napot jóval megelőzően elkészíteni, hogy azt a tanács tagjai, a közösség képviselőiben a „választott férfiak” és a helyben lakó két földesúr vagy azok tisztjei megvizsgálhassák. A már ellenőrzött számadást április 24. előtt egy héttel az úriszékhez kell benyújtani további vizsgálatra. Érvelésük szerint az „*érdemes subjectumok*” így biztosabban kiválaszthatók, hiszen a számadásból „*sáfárkodása kivilágosodik*”.

Az ellenőrzést végzők közül a fertályokból kiválasztandó személyekre, a „választott férfiakra” vonatkozóan módosították az 1791-ben tett rendeletet. Megnövelték számukat, fertályonként három-három fő megválasztását írták elő, mégpedig úgy, hogy közöttük a nemes és nem nemes lakosok is képviselve legyenek. Pontosították és bővítették ellenőrzési jogkörüket. A számadások Szent György-nap előtti megvizsgálásán túl év közben is, az úgynevezett kántorböjtök idején tartott tanácsüléseken is kötelesek voltak megjelenni a számadók könyveinek ellenőrzésére. A fellelt hiányosságok javítását kezdeményezhették, viszont ha pazarlást tapasztaltak, azt jelenteniük kellett a földesuraknak. Feladatukká tették a város számára rendszeres jövedelmet biztosító hetivásárok és a helypénzeket beszedő vásárbíró munkavégzésének felügyeletét. Mivel a tanácsstagok létszámát 1791-ben 12 főben maximálták, az utcák tisztaságának, a kémények rendben tartásának vigyázására a tanácsbeliek már nem bizonyultak elegendőnek, így ez is a 12 megválasztott feladatkörébe került.³¹

Az úriszéki rendelkezéssel a bíró és tanácsosi tisztségekre a jelöltállítás jogát a földesurak maguknak vindikálták, ők tehetek javaslatot a megválasztandó személyekre a választást megelőző napon.³² A szavazás az új rend szerint fertályonként történt, s az egybegyűjtött szavazatokat Szent György napon az úriszék elnökének kellett átadni: „*A méltóságos földesuraság bírói és tanács hivatalra is a candidátusok neveit Szent György nap előtt való nap a közönségnek kiadhas-*

³⁰ MNL HML V-101/a 7. rsz. 757–767. (1795. április 24.), KOVÁCS Béla 1984. 203–206.

³¹ „...mivel pedig már a száma a tanácsbelieknek megkevesedett, így minden fertályból kirendelt választottak az utcák csinosságára, kürtőknek tisztaságára oly szorgalmasan ügyelni kötelezettek, hogy valamely rendetlen tisztátalanság ne tapasztaltasson, és tűz, vagy egyéb által történhető szerencsétlenségek eltávoztathassanak.” MNL HML V-101/a 7. rsz. 760–762. (1795. április 24.), KOVÁCS Béla 1984. 204. A tanács tagjainak létszámcsökkenéséről: MNL HML V-101/a 7. rsz. 394–395. (1791. április 27.), SZABÓ Jolán 2001. 100. A „választott férfiak” testületét 1805-ben szüntették meg. KOVÁCS Béla 1984. 228.

³² A korábbi időszakban a leköszönő tanács tett javaslatot a megválaszthatók személyére, de nem volt korlátozva a választáson megjelenő polgárok számára sem a jelöltállítási jog. SZABÓ Jolán 2001. 13–15.

sák, és magok közt a votumot vox szerént egyben szedvén, fertálysámra a vok-sokat Szent György napján a földesuraság széke előlülőjének benyújthassák minden csendességgel.”³³ Ezzel a rendelkezéssel a fertályok választókeretekké váltak, ahol a városi polgárok személy szerint szavazhattak a város legfontosabb tisztségviselőire, a bíró és a tanácstagok személyére. A vok-sokat városnegyedenként összesítették, s az adott kerületben többségi szavazatot elnyert személy nevét terjesztették az építőszék elé, amely meghozta a végső döntést. A fertályok egy-egy szavazatot jelentettek, míg az ülésezők, a földesurak vagy megbízottjaik, a vármegyei tisztek kiküldöttjei és a leköszönő magisztrátus személy szerint vok-soltak, így ténylegesen a város lakosainak csökkent a beleszólási lehetősége előljárói megválasztásába. 1817-ben tisztújításkor már a fertályok szavazatait sem vették figyelembe. Ekkor ugyanis három fertály nem a földesurak jelöltjére adott le vok-sot, őt csupán az egyik negyed támogatta, mégis a fertályoktól egyetlen szavazatot kapott saját jelölt mellett döntöttek.³⁴ 1812-ben további módosítást tettek, mely szerint a fertályokban történő választáskor a földesurak képviselői is jelenlétét írták elő.³⁵ 1831-ben pedig őket tették meg a szavazatok összeszámlálói.³⁶

Az előljáróság szabadon való megválasztásának korlátozása, egyes tisztségek esetében megszüntetése mint jogvesztés, továbbá a földesúri befolyás más területekre való kiterjesztése egyre inkább elfogadhatatlanná vált mind a lakosság, mind pedig a magisztrátus számára. 1821-ben a legfelső fórumhoz, az uralkodóhoz fordultak jogorvoslatért. 1836-ban beadványukra megérkezett a Helytartótanács döntése, mely a választásra nézve az 1795 előtti rendhez való visszatérést határozta meg. Ezzel megszűnt a fertályok választókerületi funkciója. A következő esztendőben, 1837-ben a tisztújításon a jelöltállítás kapcsán kirobbant konfliktust követő vármegyei vizsgálat és annak határozata szerint a lakosság is javaslattételi jogot kapott, melyet fertályonként tehettek meg.³⁷

Gyöngyös negyedekre osztásával városigazgatásának szervezete is bővült, a két új tisztség a fertálygazda és a fertálmester lett. Az 1761-es úriszéki rendelkezés előírta: „*Most következő Szent György napján pedig a méltóságos földesuraságok tisztjei által fognak a legvagyonosabb gazdák közül egy perceptor és nyolc exactorok választatni...*” A determináció szerint és az ugyanezen a napon megtartott választáskor az újonnan hivatalba lépők elnevezése még perceptor (nem azonos és nem tévesztendő össze a város gazdálkodásáért, pénz- és adóügyeinek viteléért felelős, azonos nevezetű tisztségviselőjével) és „exactor”

---

³³ MNL HML V-101/a 7. rsz. 758. (1795. április 24.), KOVÁCS Béla 1984. 203.

³⁴ MNL HML V-101/a 10. rsz. 93. (1817. április 24.)

³⁵ MNL HML V-101/a 9. rsz. 300. (1812. április 24.), SZABÓ Jolán 2001. 15.

³⁶ MNL HML V-101/a 12. rsz. 52. (1831. április 22.)

³⁷ SZABÓ Jolán 2001. 17.

(adószedő) volt.³⁸ 1764-ben is ugyanúgy „*exactor vagy is portio-szedő hivatalra*” választottak meg nyolc személyt.³⁹ 1766-ban már feltűnik a városi jegyzőkönyvekben a fertálymesteri megnevezés,⁴⁰ s a későbbiekben az adószedő helyett már ez válik általánossá. A városnegyedek perceptorait is új névvel illették, fertálygazdáknak hívták őket.⁴¹

A fertálymesterek megválasztása az adott korszakban érvényes szabályok szerint történt. 1761-ben a földesurak tisztjei helyezték az adószedőket hivatalukba („*exactoroknak tétettek*”), a következő évben és ettől kezdve 1849-ig a tanács tagjai választották vagy nevezték ki őket a bíró javaslata alapján.⁴² Az abszolutizmus időszakából kevés adattal rendelkezünk a fertálymesterek hivatalba kerüléséről. 1850. március 18-án a közigazgatási tanács jegyzőkönyvben rögzített határozata alapján a fertálymesterek felfogadását és kinevezését a kaptányi hivatal végezte.⁴³ Az alkotmányosság helyreállítását követően az 1848-as alapokon újjászerveződő városi önkormányzat közgyűlése volt jogosult a hivatali, így a fertálymesteri állások betöltésére is. 1867 után szintén a közgyűlés hatáskörében maradt a választásuk.⁴⁴ Az 1872. évi szabályrendelet szerint pedig a tisztújító szék végezte a városi előjáróság választását, ahol a szavazattöbbség alapján hozták meg a döntést.⁴⁵

Gyöngyösön a városigazgatásban tevékenykedő személyeket évenként, az április 24-én, Szent György-napkor megtartott tisztújításon választották. 1761-ben a fertálymesterek megválasztására is ekkor került sor, de már ekkor megjegyezték, hogy „...*a perceptiohoz és exactiohoz nem hamarébb, hanem november havának első napján fognak kezdeni...*”⁴⁶ Hivatali idejük tehát eltért a többi tisztségviselőétől, az a katonai évhez igazodott. Megválasztásuk nem kötődött semmilyen nevezetes naphoz, időpontját általánosságban úgy határozták meg, hogy az előző évi számadások benyújtását és az új adókivetést követően kell

---

³⁸ MNL HML V-101/a 5. rsz. 637–640., 642. (1761. április 24.), KOVÁCS Béla 1984. 135.

³⁹ MNL HML V-101/a 5. rsz. 796–797. (1764. december 24.)

⁴⁰ MNL HML V-101/a 6. rsz. 42. (1766. február 15.)

⁴¹ MNL HML V-101/a 6. rsz. 165. (1768. december 24.)

⁴² „*Elsőben is pro Anno 1763 portionalis quanti exactoroknak candidaltatott contribuenseket bíró úr proponálta a nemes tanácsnak, melyek közül [...] választattak...*” MNL HML V-101/a 5. rsz. 722. (1762. december 18.), 7. rsz. 219. (1789. február 7.), 9. rsz. 74–75. (1809. február 17.)

⁴³ MNL HML V-141/a 3. rsz. 18. (1850. március 18.)

⁴⁴ „*A megürülendő hivatali állomások felett a törvények értelmében a képviselői közgyűlés intézkedik.*” MNL HML V-141/a 8. rsz. 50. (1861. április 6.), MNL HML V-141/a 13. rsz. 124. (1867. szeptember 21.)

⁴⁵ MNL HML IV-413 13. rsz. 1. (1872. február 26.)

⁴⁶ MNL HML V-101/a 5. rsz. 642. (1761. április 24.) KOVÁCS Béla 1984. 135.

megejteni.⁴⁷ A protokollumok bejegyzései szerint a fertálymesterek választása 1762 és 1818 között december vége és február közepe közötti időszakban, 1818 után pedig márciusban, az adókiivetés elkészítését követően történt.⁴⁸ 1850 után az évenkénti újraválasztás megszűnt, folyamodás után történtek a hivatali kinevezések, melyek egy évnél hosszabb időszakra szóltak. A valamilyen oknál fogva megüresedett állásokat igyekeztek gyorsan betölteni. Így például 1867. szeptember 21-én került sor fertálymesteri álláshely betöltésére: „*A fertálymesteri állomásra folyamodó Kondy György helybéli lakos megválasztatott, állomásának e mai napon leendő elfoglalására felhívatni rendeltetvén, - fizetése ugyancsak e mai naptól számítva a városi házi pénztárra utalványoztatik.*”⁴⁹

1781-ig minden városnegyedbe egy fertálygazdát és két fertálymestert választottak. A magasabb rangú a fertálygazda volt, a fertálymesterek neki alárendelve végezték munkájukat. A fertálygazdák azonban – már pár évvel a hivatal létrehozását követően – hatalmi helyzetüket kihasználva városnegyedeikben erőszakosan jártak el, hivatalukkal visszaéltek, a beszedett pénzeket saját céljaikra költötték. 1768. december 24-én a tanácsülésen ezekről az ügyeikről tárgyaltak. „*Referáltatott, minémű istentelenségeket cselekszenek a fertálygazdák magok fertályjaiban [...] és a fertálymesterségi szolgálatnak elviseléséért sokaktól négy, öt forintokat erőszakosan is felvevén, s kihúzván aztak (!) meg is isszák s elköltik, és már el annyira practicaltak ily rendetlen cselekedeteiket, hogy maholnap jó embert azon szolgálatnak viselésére a nemes tanács nem is fog találni. Ilyetin állapotnak és istentelen, vért szomjúhozásoknak hogy vége lehessen, minden fertálygazda maga számadását elkészítvén hozza a nemes tanács elejben...*”⁵⁰ Már ekkor kilátásba helyezték a tisztség eltörlését („*a modo in posterum a fertálygazdák simpliciter abrogaltatnak*”), végleges megszüntetéséről – mivel a visszaélések továbbra is fennmaradtak – 1781-ben határoztak: „*Mivel hogy a négy fertálygazdák városunknak nagyobb kárára, mintsem boldogulására találtatnak lenni, annak okáért ennek utána cessáltatnak a fertálygazdák, csupán a nyolc fertálymesterek lesznek maradandók.*”⁵¹ A nyolc fer-

---

⁴⁷ „*Elkészítetvén a folyó katonai esztendőre mind a perceptoralis könyv, mind az extractus a portio cédulákkal együtt, melyekre kinek-kinek adója az előbbeni adóbéli restantiákkal felíratatott, hogy mind az adó kitelhető serénységgel beszédethessen, mind pedig a közterhekre nézve a szükséges rend a katonatartásban, és a publicum részére teendő munkákra való elvetésben megtartasson, tanácsunk által lakosaink közül választattak fertálymestereknek...*” MNL HML V-101/a 10. rsz. 199. (1819. február 20.)

⁴⁸ A fertálymesterek megválasztásának időpontjai néhány évből: 1762-ben december 18., 1765. december 30., 1784. január 29., 1804. február 25., 1826. március 31., 1830. március 24. MNL HML V-101/a 5. rsz. 722., 6. rsz. 36., 802., 8. rsz. 434–435., 11. rsz. 131., 575–576.

⁴⁹ MNL HML V-141/a 13. rsz. 124. (1867. szeptember 21.)

⁵⁰ MNL HML V-101/a 6. rsz. 165. (1768. december 24.), KOVÁCS Béla 1984. 146.

⁵¹ 1779-ben is behívatta és megintette a tanács a fertálygazdákat, hogy „... *semminémű exactioikat a szegény lakosainkon tenni ne merészeljének...*”, fertálymesteri szolgálat vagy robot megvál-

tálymester számának egy fővel történő növelése már 1820-ban, a harmadik fertály megnagyobbítását elrendelő határozathozatal előtt megtörtént, ugyanis az 1820–1821. katonai év számadásában már kilenc fertálymesternek számoltak el fizetést.⁵² 1825-ben a fertálymesterek száma tízre emelkedett, s ezt követően – a források szerint – 1850-ig ennyi is maradt. Beosztásuk járasonként történt, így az első és negyedik negyed két-két járásában összesen négy fertálymester, a második és a harmadik negyed a három-három járásában együttesen hat fertálymester teljesített szolgálatot.⁵³

1848-ban kísérletet tettek a fertálymesterek számának négyre történő redukálására. A november 25-én tartott közgyűlésen tárgyalták az erről szóló előterjesztést: *„Indítványoztatott, hogy az eddig szokásban lévő fertálymesteri erőltetett ingyenes szolgálatot, annyival is inkább, minthogy azon terhet csak egyedül azon egyének viselik, kik arra erőltetve megválasztatni szoktak, szüntessék meg, s a város minden negyediben egy-egy állandó, és írástudó egyének, rendes és elegendő fizetés mellett oly formán állítassanak fel, hogy azok jelesen ki-ki maga negyedében a kéményekre, utcák tisztán tartására, és engedelem nélkül beszivárgott gyanús egyénekre felügyelni, azokat intézkedés végett a hatóságnak azonnal bejelenteni, s az átkelő katonákat a már közgyűlésileg kiadott utasítás szerint elosztani tartozzanak.”* Az indítványt a közgyűlés támogatta, s az abban foglaltakat határozatba rögzítette.⁵⁴ 1849 márciusában azonban, amikor az új fertálymesterek megválasztására került sor, nem a közgyűlés által megszabottak, hanem a *„divatban lévő régi szokás szerint”* léptették őket hivatalba. A közgyűlés rendelkezését, hogy a városban négy fizetett, állandó, vagyis évenként már nem újraválasztott fertálymester legyen, ugyan tiszteletben tartják, azonban *„az országnak jelen nehéz körülményei között”* annak végrehajtása lehetetlenné vált.⁵⁵

A Bach-korszak idején az új hivatali rend kiépítése a fertálymesterek tisztviselésében is változást hozott. Számukat 1850. március 18-án drasztikusan, az addigi tízről négyre csökkentették.⁵⁶ 1854-ben már csak három fertálymester szolgált.⁵⁷ Az 1860. december 29-én tartott közgyűlésen már nem kívánták visszaállítani a fertálymesterség 1848 előtti rendjét, sőt az előzőtől még kevesebb hivatali létszámról döntöttek: *„A fertálymesterek számát már abból a tekintetből is, hogy a költség ne szaporíttasson, a nemes tanács kevésbéteni óhajtván, két*

---

tásáért pénzt senkitől fel nem vehetnek. MNL HML V-101/a 6. rsz. 537. (1779. február 27.), MNL HML V-101/a 6. rsz. 689. (1781. október 7.)

⁵² MNL HML V-101/a 10. rsz. 362. (1821. február 10.)

⁵³ MNL HML V-101/a 11. rsz. 116. (1826. február 10.), 131. (1826. március 31.), 575–576. (1830. március 24.)

⁵⁴ MNL HML V-141/a 1. rsz. 250–251. (1848. november 25.)

⁵⁵ MNL HML V-141/a 1. rsz. 329. (1849. március 14.)

⁵⁶ MNL HML V-141/a 3. rsz. 18. (1850. március 18.)

⁵⁷ MNL HML V-141/a 6. rsz. 12. (1854. február 22.)

*állandó fertálymestert állapított meg...*⁵⁸ A tisztség eljelentéktelenedése a későbbiekben már megállíthatatlanul folytatódott, 1867-ben a tanács már csak egyetlen egy fertálymester alkalmazásáról hozott határozatot.⁵⁹

A megválasztandó fertálygazdákkal és fertálymesterekkel szemben támasztott követelmények közül az egyik legfontosabb és írásban is rögzített az volt, hogy rendelkezzenek vagyonnal. A tehetőség fontos volt, ugyanis pénzkezelést csak azok végezhetek, akik saját vagyonukkal is felelni tudtak az általuk beszédett pénzekért.⁶⁰ 1761-ben „*a legvagyonosabb gazdák közül*” választottak a földesúr tisztjei, de később a tanács is e kritérium alapján választott. Az 1783. január 18-án tartott ülés jegyzőkönyvi bejegyzésében a következőképpen fogalmazták meg: „*Ezen alkalmatossággal tetszett a nemes tanácsnak alkalmatos fertálymestereket nem az alávaló, hanem a jobban bíró becsületes mesteremberekből maga tetszése szerint választani...*”⁶¹

Mindenképpen tudniuk kellett írni, olvasni és számolni, hiszen az adószedés kapcsán adminisztrációra kötelezték őket, s hivatali évük elteltével számadást kellett készíteniük.⁶²

A szabadságharc bukását követő új közigazgatási rendben már a nyelvismeret követelménye vált meghatározóvá: 1850. március 18-án Jakab Mihály polgármester indítványozta, hogy fertálymestereknek „*nyelveket értő egyének*” neveztesse ki, melyet határozatba is hoztak.⁶³

A megválasztott fertálygazdák és fertálymesterek feljebbvalóiknak engedelmességgel tartoztak, a tőlük kapott utasításokat végre kellett hajtaniuk. Az engedetlenség esetében szigorú büntetést szabtak ki. Egy ilyen eset történt 1787-ben: „*Holbecz József mostani fertálymesterünk, aki ellent állott vásárbíró úrnak a piacon sütikérező és áruló, hír nélkül felépített faboltoknak széjjel való hányásában, ki is előnkbe jövén itten is városunk tanácsának illetlenül beszéllett, mely abbéli cselekedetjéért 24 óráig tartandó rabságra ítéltetik.*”⁶⁴

A fertálymesterek feladatai – éppúgy, mint létszámuk, hivatalba kerülésük módja – a tisztség több mint száz éves fennállása alatt változtak. Működésük a város meghatározott földrajzi egységéhez kapcsolódott, nem pedig egy meghatározott szakigazgatási feladatkör ellátásához kötődött vagy specializálódott, mint más tisztviselők, például a perceptor, vásárbíró, hegybíró stb. esetében, feladata-

---

⁵⁸ MNL HML V-141/a 9. rsz. 4. (1860. december 29.)

⁵⁹ MNL HML V-141/a 13. rsz. 7. (1867. május 25.)

⁶⁰ „*...mind perceptornak, mind pedig exactoroknak, és több efféle jövedelmek incassatorainak a legvagyonosabb gazdák közül költetessen választani, ne talán tudni illik a restantiariusnak szegénysége haszontalanná tegye a városnak ebbéli actioját...*” KOVÁCS Béla 1984. 136.

⁶¹ MNL HML V-101/a 6. rsz. 754. (1783. január 18.)

⁶² KOVÁCS Béla (szerk.) 1984. 135.

⁶³ MNL HML V-141/a 3. rsz. 18. (1850. március 18.)

⁶⁴ MNL HML V-101/a 7. rsz. 110. (1787. március 19.)

ikat a sokféleség jellemezte. A hivatal 1761-es létrehozásakor kizárólagosan az adószedéssel és annak adminisztrációjával foglalkoztak. Később teendőik fokozatosan bővültek, a városigazgatás különböző területén a tanács által hozott végzések végrehajtói vagy az adott feladatért felelős tisztségviselő segítői voltak. A fertályok szerint is meghatározott ügyekben, így a városi földek közös megművelésében, a katonaság ellátásában, a tűz- és árvízvédelemben, a köztisztaság felügyeletében, a közbiztonság megteremtésében és az idegenek felvigyázásában működtek közre. Ez a feladatellátás a 18. században a jegyzőkönyvek szórványos bejegyzéseiből rekonstruálható, részletes, a munkavégzésüket pontosan meghatározó és írásban rögzített hivatali instrukciókat 1825–26-ban és 1830-ban fogalmaztak meg és adtak ki számukra.⁶⁵

A végrehajtásban, azaz hogy közreműködésük a város ügyintézésében zavartalanul és folyamatosan biztosítva legyen, a városházánál teljesítendő, egyfajta ügyeletesi szolgálatot határoztak meg számukra utasításaikban. A tíz fertálymester közül egy – beosztás szerint – egy teljes héten át köteles volt éjjel és nappal is a városházánál tartózkodni, s az aktuális rendelkezések szerint eljárni. Éjszaka az ő feladata volt a városi cselédekre való vigyázás, s jelentenie kellett „*a rossz tévőkről*”. A heti ügyeletet nem lehetett másra áthárítani, legfeljebb a cserére volt lehetőség. „*Maga helyében sorost pénzért vagy akár mely szín alatt állítani nem szabad, hanem járásbéli pajtását megkérvén, azzal maga heti szolgálatját felválthatja.*” Vasárnaponként, „*a praedicatio után*” pedig minden fertálymesternek és a katonai beszállásokat intéző kvártélymesternek személyesen kellett megjelenni a város bírójánál, hogy a katonaság ügyében esetleg érkezett parancsolatokat és rendelkezéseket megismerjék, s az abban foglaltakat teljesítsék.⁶⁶ A fertálymesterek nem is hagyhatták el engedély nélkül a várost: „*Vásárra, vagy akárhova a városból egy fertálymesternek se szabad kimenni, hacsak nem jelenti magát quartélymester úrnál, hogy addig rendelést tehessen helyette egy-két napra.*”⁶⁷

Az adószedés munkáját, az ahhoz kapcsolódó adminisztrációt és számadási kötelezettséget 1761-ben részletesen előírták számukra. Minden fertálybeli exactor megkapta a nótárius által elkészített könyvecskét („*libellust*”), melyben feltüntetésre került városnegyede lakóinak neve, személyenként a rá kivetett adó nagysága, a fertályra kirótt adómennyiség teljes summája elkülönítve adóne-

---

⁶⁵ Gyöngyös város levéltárában a hivatali instrukciókat tartalmazó iratcsomóban (MNL HML V-101/b 93. rsz. Fasc. CIV. 57.) három fertálymestereknek kiadott utasítás található. Kettő közülük azonos szövegű, 1830. május 16-ai keltezésű. A harmadik, az előzőektől eltérő szövegezésűn keltezés nem található, csak lejegyzője neve (ifj. Sloszarik Pál kancellista) került feltüntetésre. Ő kancellistaként az 1825–26-os hivatali évben dolgozott, így az instrukció is valamikor 1825. április 24-től 1826. április 24-ig terjedő időszakban készült.

⁶⁶ Mindkét instrukció csaknem egyezően előírta ezeket. MNL HML V-101/b 93. rsz. Fasc. CIV. 57. 1825–1826., 1830.

⁶⁷ MNL HML V-101/b 93. rsz. Fasc. CIV. 57. 1825–1826.

menként, azaz hadiadó és háziadó szerint. Az adófizetők is megkapták a személy szerint rájuk kirótt adóösszeget tartalmazó adócédulákat, amelyre a befizetett összegeket az adószedők dátum szerint felírták. A beszedett összegeket az exactorok a nap végén kötelesek voltak a fertálybeli perceptoroknak átadni, melyet libellusukba rögzítettek. Hivatali idejük leteltekor mind a perceptorok, mind pedig az exactorok számadásukat kötelesek voltak elkészíteni, melyet a tanács, a fertályokból behívott gazdák ellenőriztek. Ezt követően az észrevételeket összefoglalták, melyet eljuttattak a földesurak tisztjeihez.⁶⁸ 1794-ben a hadiadó kezelését külön tisztviselő, a *bellicus perceptor* feladatává tették, így a fertálymesterek már neki alárendelve vettek részt az adószedésben.⁶⁹ Ennek rendje és adminisztrációja kisebb változtatásokkal a 19. században is megmaradt, instrukciójukba is csak azt rögzítették, hogy ellenőrizniük kell az adókivetés pontosságát, vagyis azt, hogy fertályukban minden adókötelesre kivetették-e az adót.⁷⁰

A katonaság ellátásával összefüggő feladataikat a hadbiztos, későbbi nevén kvártély- vagy szállásmester irányításával végezték. A fertálymesterek közvetlen felügyelete alá tartoztak a katonai istállók, ők feleltek annak felszereléséért és eszközeiért. Ezt 1795-ben úriszéki végzésben írták elő számukra, majd mindkét instrukciójukba is belefoglalták: „*Kinek-kinek amelyik militaris istálló s az abban foglalt eszközök conscriptioja szerint keze alá bíztatik, azt szorgalmasan gyakorta megvizsgálni, [...] az istállóban foglalt eszközökre kemény vigyázattal lenni, abból a katonaság változván mindeneket előkérni*” kötelesek.⁷¹ A városba érkező, elszállásolandó katonák lakosoknál való elhelyezése szintén rájuk tarto-

⁶⁸ KOVÁCS Béla 1984. 135.

⁶⁹ SZABÓ Jolán 2001. 77. 1819-ben megválasztásuk alkalmával a jegyzőkönyvbe adószedői feladatukra vonatkozóan a következőket jegyezték be: „*Elkészítvén a folyó katonai esztendőre mind a perceptorális könyv, mind az extractus a portio cédulákkal együtt, melyekre kinek-kinek adója az előbbeni restantiákkal felirattatott; hogy mind az adó kitelhető serénységgel beszédethessen, mind pedig a közterhekre nézve a szükséges rend a katonatartásban, és a publicum részére teendő munkákra való elvetésben megtartasson, tanácsunk által lakosaink közül választattak fertálymestereknek, akiknek meghagyatott, hogy letett hitek szerint a közterhek elosztásában a jó rendet hitek szerint meg tartsák, a stabális házhoz, magazinumhoz és egyéb tekintetes nemes vármegyének munkáira kirendelendő lakosainknak neveit naponként lajstromba fogvatkozás nélkül feljegyezzék.*” MNL HML V.101/a 10. rsz. 39. (1819. február 20.)

⁷⁰ „*Hogyha pedig a portiónak kiosztása alkalmosságával valakinek portio cédula nem adatik, vagy hibából kimaradt volna, az olyanokat is bejelenteni el ne mulassák, hogy azoknak is kiadódhassanak a portio cédulák.*” MNL HML V-101/b 93. rsz. Fasc. CIV. 57. (1830. május 16.)

⁷¹ „*hogy ennek utána a militaris istállóknak a rossz gondviselés által az ottan tartatni szokott holmik és requisitumok, úgymint straiffák, abrak tartó ládák, ajtók és ablakok el ne vesztegettesenek, imponálta az úriszék, hogy ezentúl minden fertálymester a maga fertályában találkozó contractionalis istállókra szorgalmas gondot viseljen, tisztán tartván azokat, zárva tartsa, a commissarius pediglen szoros kötelezése szerint gyakran megtekéntse, hogy a haszontalan költségek a nem vigyázás miatt elháríthatassanak.*” MNL HML V-101/a 7. rsz. 750. (1795. április 22–23.), KOVÁCS Béla 1984. 202., MNL HML V-101/b 93. rsz. Fasc. CIV. 57. (1825–1826. és 1830. május 16.)

zott. A feladatot mindenféle részrehajlás nélkül („*félre tévén mindenféle atyafiságot, sógorságot, ígéretet, adományt, haragot és gyűlölséget*”) a megszabott rend szerint kellett elvégezniük, a beszállásolás alóli mentességet, a kvártélymester tudtával, csak a nagyon szegényeknek, a betegeknek és a gyermekágyban fekvőknek adhattak. A beszállásolásról a lakosok igazoló cédulát („*bizonyoságtévő palétát*”) kaptak, amellyel igazolni tudták kötelezettségük teljesítését. A fertálymesterek utasításában külön pontban kitérnek ezeknek az igazoló céduláknak a kezelésére, hogy a beszállásolás körül semmiféle visszaélés ne történjen. Ki kellett adniuk minden katonát tartó lakosnak, de csakis azoknak, nem adhatták át olyan személyeknek, akikhez senkit sem szállásoltak el, s a fölösleges, ki nem osztott palétákkal el kellett számolniuk. Az egyéb teendőkben meghatározták a fölöttesek illetékességét s a lakosok szolgáltatásra kirendelésének módját: „*A katonaság részére kenyér sütésben a rendelést quartálymester úrtól, a többi akármely előadandó teher érdekelje a contribuens embereket, ordinárius bíró úrtól rendeléseket ki kapván, azonnal, ki-ki maga járásából azok iránt gondosan szép rendet tartván kirendelje; ha gyakorta az illyes állapot megesne vagy már végig járásában menne, más járásbéli pajtásával egyetértvén, annak hírével pótolja ki a fogyatkozást.*”⁷²

A fertálygazdák feladatai a városgazdálkodáshoz is kapcsolódtak. A város tulajdonában lévő földeken a mezőgazdasági munkálatok elvégzésére a tanács által fertályonként megállapított létszámkontingensek alapján a fertálygazdák rendelték ki a lakosokat. 1779-ben az itt tapasztalt visszaéléseik miatt – a robot alól egyes lakosokat pénz ellenében felmentettek – intette meg őket a tanács.⁷³ Ők közvetítették 1777-ben a lakosság kérvényét, hogy a munkavégzést pénzzel megválthassák: „*...mind a négy fertályoknak gazdái a szegénységnek fejében előttünk meg jelenvén kérték azon a nemes tanácsot, hogy az Encsi pusztán a kaszálást engedné meg, hogy pénzüil megválthassák...*”⁷⁴ A város birtokgazdálkodásának átalakításával együtt a közös földek megműveléséhez kapcsolható feladatok a 19. század elejére megszűntek, erre vonatkozó előírás a hivatali utasításokban nem szerepel.

A fertálymesterek rendészeti teendői az ágazat szinte mindegyikére kiterjedtek. A tűz- és árvízvédelemmel kapcsolatos munkálatok, a köztisztaságra való vigyázás és a közrend biztosítása fokozatosan épült feladataik körébe, melyeket mindkét kiadott instrukciójukban már együttesen rögzítettek. Az 1830-ban kelt utasítás 8. pontja szerint „*Ki-ki maga járásában az utcákra kifolyó csúnyaságokra vagy szemét kihordásra, egy szóval kéményekre vigyázni, s arról az olyan*

---

⁷² MNL HML V-101/b 93. rsz. Fasc. CIV. 57. (1825–1826.)

⁷³ MNL HML V-101/a 6. rsz. 537. (1779. február 27.)

⁷⁴ MNL HML V-101/a 6. rsz. 453–454. (1777. június 14.)

*gondatlan gazdát egyszer-kétszer meginteni, ha valaki mégsem engedelmeskedne azt feladni [...] köteleztetik.*⁷⁵

Idegenrendészeti feladat meghatározását a fertálymesterek számára az indikálta, hogy a városban a 18. század végétől mind nagyobb számban megjelentek az illegálisan beköltözők. Gyöngyös közbirtokosainak betelepítései, az iparosok céhekbe fogadása és a zsidók tömeges beköltözése nem mindig az érvényes polgárjogi eljárás szerint történt, így azok a közterhek viselésében, az adózásban nem is vettek részt. Mivel az idegenek ellenőrzése kisebb területen sokkal hatékonyabban végezhető, s az adott városnegyedben, járásban élő fertálymester nyilvánvalóan személyesen is ismerte az ott lakókat, a feladat, hogy a feltűnő idegeneket köteles jelenteni a város bírójának, szinte magától adódott. Ugyanúgy jelentéstétellel tartozott akkor is, ha valamely lakos lakóhelyét megváltoztatta, vagy elköltözött a városból, ami kihatással volt az adózásra. A változásokat éppen ezért a hadiadószedőnél kellett bejelentenie.⁷⁶ A fertálymesterek az állandó feladataik mellett alkalmanként a tanácstól megbízást kaptak különböző célú adománygyűjtések lebonyolítására, abban való közreműködésre. 1807-ben a fogyatékosok számára felállítandó menházra volt pénzgyűjtés, aminek kapcsán a tanács elrendelte, hogy „...minden fertálymester a maga járásában egy kirendelő deputátussal bézárt pixissel járni és kéregetni köteles...”⁷⁷ 1817-ben pedig a szegények segélyezésére szolgáló gyűjtésben vettek részt.⁷⁸

A szabadságharc bukása után a szakigazgatás kiépülő rendszerében a fertálymesterek feladatköre is egyre kevesebb területre terjedt ki, a korábbi sokféle és önállóan végzett tevékenységet felváltja a szaktisztviselők irányítása melletti munkavégzés. Az 1850-es években a hadiadószedő segítői voltak, később pedig a szállásmester mellett tevékenykedve a katonaság ellátása körüli teendőket, így a beszállásolást végezték.⁷⁹

A fertálymesterek munkájukért kezdetben nem kaptak rendszeresen fizetést, alkalmanként és személyekhez kötötten adójuk egy részének elengedésével honorálták őket.⁸⁰ 1774-ben minden fertálygazda és fertálymester számára egysé-

⁷⁵ MNL HML V-101/b 93. rsz. Fasc. CIV. 57. (1830. május 16.)

⁷⁶ Az 1830-as instrukció 7. pontjának előírása: „Minden fertálymester, ha járásában valami idegent bejönni tapasztal, azt főbíró úrnak feladni, vagy ha valaki a házát eladná vagy valamelyik zsellér lakását megváltoztatná, portioszedő perceptor úrnak bejelenteni el ne mulassa...” Ez majdnem szó szerint megegyezik az 1825–26-ban készített utasítás ugyancsak 7. pontjával. MNL HML V-101/b 93. rsz. Fasc. CIV. 57. (1830. május 16., 1825–1826.)

⁷⁷ MNL HML V-101/a 8. rsz., 742. (1807. november 20.), KOVÁCS Béla 1984. 234–235.

⁷⁸ MNL HML V-101/a 10. rsz. 103. (1817. június 7.)

⁷⁹ A város hadiadószedője, Svetitska Eduárd a gazdasági tanács 1850. március 18-ai határozata alapján négy fertálymestert fogadott fel. MNL HML V-141/a 3. rsz. 266. (1851. március 21.), MNL HML V-171 2. rsz. 139. (1874. június 3.)

⁸⁰ 1773-ban „Első fertálybeli gazdának és két fertálymestereknek egy-egy forint relaxáltatik.” 1774-ben „A harmadik fertálygazdának quantumából 1 forint a két fertálymesternek két forin-

gesen határoztak meg adómentességet: „A fertálygazdák és -mesterek az idei portiójokat fizessék meg, és a következő esztendőben immunisek maradnak.”⁸¹

1783-ban – ekkor már csak fertálymesterek voltak – már fizetést, fejenként négy rajnai forintot kaptak, s egy későbbi tanácsülésen még mindegyiküknek két-két forintot rendelték csizma vásárlására.⁸² Az 1787–1788. katonai évben éves illetményük hat-hat forint, 1788 decemberétől pedig fizetésük személyenként 8 forintra emelkedett.⁸³ Ezen az összegben 1810-ben változtattak, amikor 15 forintot állapítottak meg számukra.⁸⁴ 1849–50-ben adóelengedés fejében látták el szolgálatukat, majd 1850. március 18-án az immár 4 főben maximált létszámú fertálymestereknek fejenként 66 pengő forint évi fizetést állapítottak meg.⁸⁵ 1854-ben illetményük havi 8 pengő forint volt, ami éves szinten 96 forintot jelentett. 1856 után a költségvetések szerint egy fertálymesternek egy hónapra 15 forintot (egy évre 180 forint) fizettek.

1860-ban fizetésük átmenetileg ismét havi 8 forint volt, a következő évben évi 180 forintot (15 forint/hó) határoztak meg számukra, s ezt követően a számadásokban ezzel az illetménnyel szerepelnek.⁸⁶ 1872-ben éves szinten 215 forint fizetésre voltak jogosultak, 1874-ben 300 forint volt az illetményük.⁸⁷ A fertálymesterek javadalmazása a többi tisztviselőhöz képest alacsony volt. 1848-ig a városbíró fizetésének közel huszadát kapták, a fölöttük álló kvártélymester illetménye is átlagosan négyszer haladta meg az övékét. 1874-ben a polgármesteri fizetés hatodát, a szállásmesterének alig több mint felét kapták.⁸⁸ Az alacsony, inkább szimbolikusnak mondható fizetés, az általuk ellátott adószedői és zömmel rendészeti feladatok, valamint az állandó készenlét nem tették a fertálymesterséget vonzóvá Gyöngyösön. A tisztség viselése alól kezdetben csak azok kaphattak felmentést, akik a város közszolgálatában már korábban valamilyen feladatot elláttak. Így 1778-ban a rendészeti teendőket végző, polgároknak

---

tok szolgálatjukért relaxáltak.” MNL HML V-101/a 6. rsz. 326. (1773. január 9.), 357. (1774. április 18.)

⁸¹ MNL HML V-101/a 6. rsz. 373. (1774. december 15.)

⁸² MNL HML V-101/a 6. rsz. 743. (1783. január 13.), 749. (1783. január 29.)

⁸³ MNL HML V-101/a 7. rsz. 163. (1788. január 18.), 213. (1788. december 30.)

⁸⁴ MNL HML V-101/a 9. rsz. 127. (1810. január 28.)

⁸⁵ MNL HML V-141/a 3. rsz. 15. (1850. március 13.), 18. (1850. március 18.)

⁸⁶ MNL HML V-141/a 9. rsz. 4. (1860. december 31.), 9. rsz. 61. (1861. április 6.), MNL HML V-101/b 265. rsz. Fasc. CCXLV. 2. (1863.), 266. rsz. Fasc. CCXLVI. (1864.)

⁸⁷ MNL HML V-101/b 271. rsz. Fasc. CCXLIX. 1. (1872. december 31.), 270. rsz. Fasc. CCXLVIII. 2. (1874. december 31.)

⁸⁸ SZABÓ Jolán 2001. 94., MNL HML V-101/b 270. rsz. Fasc. CCXLVIII. 2. (1874. december 31.)

nevezett tisztségviselők mentességét mondták ki határozatban.⁸⁹ A szolgálat pénzbeli megváltását 1819-ben tették lehetővé, de csak indokolt esetben: „*A közterheknek és hivataloknak, úgymint a polgárságnak és fertálymesterségnek elviselésére minden helybeli lakosokat egyformán illetvén, ugyanazért, hogy rendszerint akire a sor esik, ha csak elroskadt egészséginek állapotja, betegsége vagy más törvényes ok ki nem menti, köteles lévén a fertálymesterséget elviselni, nehogy tehát olyanok, kik polgári kötelességeket házi állapotjoknak tekintetéből nem teljesíthetik, a közterheknek viselésétől mentek legyenek: mind olyanokra nézve meghatározatott, hogy a közjónak előmozdítására fordítandó végekre tehetségekhez képest készpénzben concurráljonok, és mivel a fertálymesterségnek terhétől a reájok nézve megösmért fontos okokból feloldoztanak, az általok a köz-teher elviselésének fejében fizetett pénz egyenesen ugyan a közterheknek kipótlására, a nemes városnak közhasznára és javára fordíttasson...*”⁹⁰

A megváltás összege az erről vezetett nyilvántartás szerint 1819 és 1822 között 20 és 40 forint között volt (egy fő fizetett 50 forintot), 1824 után 15 és 25 forint közötti összeget jelentett.⁹¹

1850 után ugyan a hivatalszervezet működése megváltozott, a fertálymesteri szolgálat alóli felmentést ekkor is kezdeményezhették. 1850. május 18-án Kopetz János fertálymester kérelmezte maga helyett másik személy kinevezését. Mindezt azzal indokolta, hogy a város egyik kocsmájának haszonbérőjeként a fertálymesteri szolgálata miatt „*korcsmárossági kötelességeit rendszeren nem teljesítheti, s az által tetemes károkat szenved...*”, s egyébként pedig a maga helyébe ajánlott embernek kedve is van a tisztség viseléséhez, emellett pedig több nyelven is ért.⁹²

A fertálymesterség viselése már a tisztség létrehozásakor sem jelentett biztos előrejutást a hivatali ranglétrán. A város vezetése ekkorra egy szűk kör kiváltságává vált, a magisztrátusba kívülről bekerülni szinte lehetetlenné vált. Ritka kivételnek tekinthető az 1784-ben fertálymesternek megválasztott Horváth Péter hivatali előmenetele, aki 1796-ban kvártélymester, 1799-ben pedig a tanács tagja lett. A tanácsosság mellett 1802-ben vásárbíró, a következő két évben hegybíró, 1812-től pedig borbíró volt. Egyedi és egyetlen esetként fordult csak elő, hogy a város legmagasabb, bírói tisztségéig sikerült eljutnia valakinek a fertálymesteri szolgálatból való indulással. Frátrik Mihályt 1789-ben választották meg a negyedik negyed egyik fertálymesterévé. Ezután több évig nem szerepelt a város hivatalviselői között, majd csak 1807-ben lett vásárbíró. 1809-ben az első tanácsba kapott kinevezést, 1811-től pedig két éven keresztül városi közgyám

---

⁸⁹ „...a modo in posterum akik polgárságot viseltek azon szolgálatoktól mentek legyenek, determináltatott.” MNL HML V-101/a 6. rsz. 504. (1778. május 2.)

⁹⁰ MNL HML V-101/a 10. rsz. 201–202. (1819. február 20.)

⁹¹ MNL HML V-101/b 95. rsz. Fasc. CVI. 19. (1819–1830)

⁹² MNL HML V-141/a 3. rsz. 64. (1850. május 18.)

(*tutor*) volt. Ezt követően nem viselt tisztséget, azonban neve 1816-ban már a bírói hivatalra jelöltek között található. 1824. április 24-én tisztújításkor megválasztották a város bírójának, s a következő évben is megerősítették tisztségében.⁹³

A szabadságharc bukását követően a fertálymesterek hivatali előmenetelére 1867-ből találtunk adatot, amikor Hegedűs János fertálymestert városgazdává léptették elő.⁹⁴ Gyöngyös megválasztott fertálymesterei 1849-ig – ahogy azt elrendelték – minden valószínűség szerint a város tehetős polgárai közül kerültek ki. Ezt példázza a bíróvá lett Fráterik Mihály, aki az 1836-ban kelt végrendeletében két házáról, szőlőjéről (nagyságát nem tüntette fel) és 10 600 forint készpénzről rendelkezett, ami alapján valóban vagyonosnak számított.⁹⁵ Ide tartoztak foglalkozásuk szerint a város iparosai és szőlőművesei is. Az 1807 és 1813 közötti időszakban (1810-et kivéve) a megválasztott fertálymesterek neve mellett a jegyzőkönyvekben feltüntették foglalkozásukat is, mely szerint többségük iparúzó volt.⁹⁶ Szakmák szerint ebben a szűk időintervallumban a legtöbben minden évben a csapók voltak, a 48 fertálymesterből – pontosabban 46-ból, mivel kettőnek nem ismerjük a foglalkozását – 13 főnek volt ez a szakmája. A másik, szintén jelentős számú fertálymestert adó foglalkozás a varga volt. Az 1809-es év kivételével minden esztendőben választottak közülük, 1813-ban hármat is, összességében 8 fő képviselte ezt a mesterséget. Mellettük a város sokszínű iparának egy-egy szakmabelije került még a fertálymesterek közé, így kalapos, szabó, szűcs, pék, gombkötő, kötélresztő, takács, kovács, csizmadia s a ritka könyvkötő, fésűs vagy szitakészítő.

A harmadik fertályba választott fertálymesterek közül 1807-ben és 1808-ban mindkettő, 1809-ben és 1811-ben az egyik szőlőműves volt, ami jelzi, hogy a mezőváros társadalmában ők is komoly tényezőt jelentettek, s feltehetően ebben a városrészben lakhattak nagyobb számban.

A polgári közigazgatás kiépülésével a fertálymesterei tisztség nem, vagy legalábbis nehezen volt beilleszthető az új igazgatási rend szervezetébe. Gyöngyösön az 1848. évi XXIII. törvénycikk alapján megalkotott, a város szervezetére, tisztviselőinek teendőire és javadalmozására tett javaslatában már nem is szerepel a fertálymesterei tisztség.⁹⁷ A tervzetben megfogalmazottak bevezetésére már nem kerülhetett sor, de magának a tisztségnek az átalakítására, hogy az állandó és fizetett alkalmazotti állás legyen pontosan meghatározott feladatokkal, határoza-

---

⁹³ SZABÓ Jolán 1991. 445.

⁹⁴ MNL HML V-141/a 13. rsz. 123–124. (1867. szeptember 21.)

⁹⁵ MNL HML V-101/b 132. rsz. Fasc. CLI. 131. (1836. március 10.)

⁹⁶ MNL HML V-101/a 8. rsz. 650. (1807. január 24.), 9. rsz. 10. (1808. január 30.), 74-75. (1809. február 17.), 201. (1811. február 13.), 276. (1812. február 18.), 358. (1813. február 5.) 1824-ben a megválasztott fertálymesterek mindegyike iparos volt. MNL HML V-101/a 10. rsz. 596. (1824. március 15.)

⁹⁷ MNL HML V-141/a 1. rsz. 220–235. (1848. október 9–10.)

tot fogadtak el.⁹⁸ A körülmények azonban még ennek végrehajtását sem tették lehetővé, minden maradt úgy, ahogy addig volt. 1850 és 1860 között a neoabszolútizmus központilag vezérelt időszakában Gyöngyösön a fertálmesterek száma csökkent, feladataik szűkültek, tevékenységük egyre inkább a szakigazgatás irányába, annak kisegítői szerepére korlátozódott. 1861-ben ismét hosszasan foglalkoztak a város önkormányzatának szervezeti kérdéseivel. Április 6-án a város közgyűlése megtárgyalta „*a városi tisztviselők hivatalos teendőik eránti utasítást*”, melynek előkészítő munkálatai már februártól folytak. A város hivatali szervezetét és működését szabályozó rendeletben, csakúgy, mint 1848-ban, nem szerepelnek a fertálmesterek még alárendeltként megemlítve sem a külön, meghatározott feladattal és hatáskörrel bíró tisztviselők között, egyedül a fizetési tabellában határoztak meg számukra is illetményt.⁹⁹

1872. február 26-án kelt Gyöngyös rendezett tanácsú város szervezeti szabályrendelete, mely az 1871. évi XVIII. törvénycikk alapján készült. A törvény lehetőséget biztosított helyi igények szerint a felsoroltakon kívül egyéb tisztviselők rendszeresítésére, így a rendeletben a segédszemélyzet közé – a levéltárban őrzött példányban pótlólag beszúrva – felvettek egy fertálmestert is. Feladatát ugyan nem rögzítették, de a költségvetésből fizetést határoztak meg számára.

A város igazgatási szervezetének kiépítése, a törvények és a szabályrendelet szerinti működése biztosítása folyamatos feladatot jelentett a város elöljáróságának, ugyanakkor a rendelkezésre álló költségvetési keret takarékoskosságot követelt meg tőlük. Így a hivatalszervezetben korábban meglévő állások megszüntetése is szinte folyamatosan napirenden volt. Arról a javaslatról, mely a fertálmesteri tisztség eltörlését eredményezte, először 1874. június 3-án tárgyaltak. Gyöngyös polgármestere, Horner Gusztáv előterjesztésében javasolta egyes, a szabályrendeletben nem rendszeresített állások (kézbesítő, utcabiztos) megszüntetését, és ezekkel együtt „*a fertálmesteri állást is, miután most átvonuló katonaság, melynek beszállásolása a fertálmestert igénybe venné, egyáltalán nincsen – szintén beszüntetni ajánlja.*” A javaslatot a közgyűlés elfogadta, s végzést hoztak az állások június végével történő megszüntetéséről.¹⁰⁰ A határozat végrehajtására az 1871: XVIII. tc. 26 § (d) bekezdése szerint csak a megyei törvényhatóság jóváhagyását követően kerülhetett sor, ezért annak és még más álláshelyekről rendelkező végzések megyei törvényhatósághoz való felterjesztését szeptember 2-án szavazták meg.¹⁰¹ Heves és Külső-Szolnok Vármegye Törvényhatósági Bizottsága szeptember 18-án kelt jóváhagyó végzését október 20-án a város

---

⁹⁸ MNL HML V-141/a 1. rsz. 250–251. (1848. november 25.)

⁹⁹ MNL HML V-141/a 8. rsz. 47–62. (1861. április 6.)

¹⁰⁰ MNL HML V-171 2. rsz. 139. (1874. június 3.)

¹⁰¹ MNL HML V-171 2. rsz. 153. (1874. szeptember 2.)

képviselőtestülete tudomásul vette, s a határozat végrehajthatóvá vált.¹⁰² A fertálymesteri tisztség Gyöngyösön így ezzel végleg megszűnt.

*

Gyöngyösön a fertálymesterség a városigazgatás szervezetében 113 évig állt fenn. Nem szerves fejlődés eredményeként, hanem földesúri határozat alapján, a már meglévő, működő hivatalszervezethez illesztve jött létre. Az az időszak, amikor a fertálymesterek Gyöngyösön szolgálatukat kezdték, már nem kedvezett a kisebb, városon belüli lokális érdekek megnyilvánulásának, éppen ellenkezőleg, a városvezetés bezárkózása vált jellemzővé, a lakosságot képviselő közgyűlés összehívására sem került sor. Az oppidum földesurainak és a városi előjáróságnak sem állt érdekében, hogy a városnegyedes szervezet és annak előjárói a városrészek lakosainak képviselőjében lépjenek fel, így Gyöngyösön ez a közvetítői szerep nem alakult ki. Nem támogatta ezt az általuk ellátott feladatkör sem, az adószedés, a beszállásolás, a rendészeti felügyelet nem tette a fertálymestereket népszerűvé a lakosság körében, így bizalmi viszony nemigen alakult ki közöttük. Nem találtuk annak sem nyomát, hogy a tisztséget viselők között kialakult volna olyan kollegialitás és saját szokásrend, mint ami Egerben létezett, s ott a testületté válásuk alapját képezte. A fertálymesterek tevékenysége kizárólagosan a végrehajtásra korlátozódott. Feladataikat a célszerűség és hatékonyság által meghatározva fokozatosan bővítették, működésüket 1849-ig a városrészekhez való területi kötöttség szabta meg. A városnegyedekhez szorosan kapcsolódó működés, az ott elvégzendő sokféle feladat miatt nem tudtak szaktisztviselővé válni, s ez már tulajdonképpen magában hordozta és előrevetítette a tisztség szükségszerű megszűnését. 1850 után a bürokratikus szakhivatalnoki rendszerbe és a polgári közigazgatásba a fertálymesteri tisztség egyre nehezebben és kevésbé beilleszthetővé vált. Önálló szakfeladatot már nem is kaptak, kisegítői tevékenységet végeztek valamely szakhivatalnoknak (hadi adószedő, szállásmester) alárendelve. Működésük is egyre jobban, majd pedig teljes mértékben elvált a városrészekről. 1854 után már nincs is minden fertályhoz tisztségviselő rendelve, 1867 után pedig egyetlen fertálymester található a tisztkarban, akinek semmiféle kötődése nincs már a városnegyedekhez. A fertályát elvesztítő, saját funkció és önálló feladat nélküli fertálymesteri tisztség megszűntetése Gyöngyösön így törvényszerű volt.

---

¹⁰² MNL HML V-171 2. rsz. 181–182. (1874. október 20.)

IRODALOM

Rövidítések:

MNL HML = Magyar Nemzeti Levéltár Heves Megyei Levéltára

B. GÁL Edit

2001. Gyöngyös városképi alakulása 1917–1937 között. KOR-TÉR-KÉP II. In: Horváth László (szerk.): Mátrai Tanulmányok. 265–299. Gyöngyös. Mátra Múzeum

BÉL Mátyás

2001 Heves megye ismertetése 1730–1735. Ford. Kondorné Látkóczki Erzsébet. Szerk. Bán Péter. Eger. Heves Megyei Levéltár

B. HUSZÁR Éva

1997 Gyöngyös város belterületének változása. In: Horváth László (szerk.): Mátrai Tanulmányok. 55–75. Gyöngyös. Mátra Múzeum

BREZNAY Imre

1939 [2002] Az egri fertálymesterségről. Adalék Eger város történetéhez. Eger, Egri Fertálymesteri Testület

Dr. CSIZMADIA Andor

1983 Népi közigazgatásunk tizedesi és fertálymesteri intézménye. A győri hadnagyk, tizedesek és fertálymesterek. In: Czeglényi László (szerk.): Győri Tanulmányok 5. 45–73. Győr. Győr Megyei Város Tudományos Kutatócsoportja

DRASKÓCZY István

1984 Gyöngyös település- és birtoklástörténete a középkorban. In: Havassy Péter – Kecskés Péter (szerk.): Tanulmányok Gyöngyös-ről. 91–128. Gyöngyös. Gyöngyös város Tanácsa

KAPUSI Krisztián

2005 Fertálymesterek Miskolcon. A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve XLIV. 631–640.

KOVÁCS Béla (szerk.)

1984 Gyöngyös város becsületes tanácsa elhatározta... 1659–1848 Válogatás két évszázad városi határozataiból. Eger. Heves Megyei Levéltár

MOLNÁR József

1997 Gyöngyös településszerkezete. In: Horváth László (szerk.): Mátrai Tanulmányok. 21–54. Gyöngyös. Mátra Múzeum

PETERCSÁK Tivadar

2014 A fertálmesterség. Egy hagyományőrző tisztség Egerben. Budapest–Eger. Kossuth Kiadó – Eszterházy Károly Főiskola

SZABÓ Jolán

1991 Fertályok és fertálmesterek Gyöngyösön. Agria XXV-XXVI. 445–457.

SZABÓ Jolán

2001 Gyöngyös önkormányzata 1687–1848. Eger. Heves Megyei Levéltár